

4 | Idé&Tanke

Comeback til teolog fra det 20. århundrede

Fornyet fokus på Hal Koch og det samtalende demokrati kan være et vendepunkt i en ellers fastlåst kultur- og værdidebat, mener fremtrædende debattører

AF **JOHANNES HENRIKSEN**
jhenriksen@k.dk

Kirkehistorikeren Hal Koch er tilbage i centrum af dansk kultur- og værdidebat. Efteråret er præstret til med Hal Koch-foredrag af prominente meningsdannere. Vi fejrer 75-året for hans berømte forelæsninger om demokrati. Og kultur- og kirkeminister Bertel Haarder (V) har netop skrevet forord til Kochs vigtige udgivelse ”Hvad er demokrati?”, mens hans partifælle, tidligere statsministre og Nato-generalsekretær Anders

Fogh Rasmussen for nylig udtalte, at Hal Koch er ”for meget rundkreds” til ham.

For litteraturprofessor og debattør Frederik Stjernfelt hænger Hal Kochs genkomst sammen med en fornyet interesse i humanistisk forskning for den stærke danske tradition for samfundsdebattører som teologerne Hal Koch og K.E. Løgstrup og kulturradikalisterne Georg Brandes og Poul Henningsen.

”2000’ernes værdidebat har skabt en enorm kløft i dansk offentlighed, hvor meget af tiden går med at råbe

skældsord hen over kløften. Den fornyede interesse for folk som Hal Koch og andre i den tradition kan være udtryk for en besindelse på det samtalende demokrati,” siger Frederik Stjernfelt.

Politikens chefredaktør, Bo Lidegaard, vurderer, at det netop er i synet på demokratiet, at vandene fortsat skiller i den danske værdidebat, hvorfor Hal Koch igen kan blive vigtig.

”Hal Koch husker os på, at demokratiet ikke primært består af de rettigheder og de

formaliteter, som de frie valg og frihedsrettighederne, herunder ytringsfriheden, sikrer. Hvor vigtige alle disse ting end er, så skaber de ikke i sig selv demokrati. Demokrati består grundlæggende set af den offentlighed og den samtalekultur, vi har tilfælles. Det handler ikke om en pæn tone eller om, at vi skal være gode ved hinanden, men om noget langt mere fundamentalt, nemlig erkendelsen af, at dem, vi er allermost uenige med, også kan have ret,” siger Bo Lidegaard.

For studievært Clement

Kjersgaard, der også er udgiver af magasinet Ræson, kan Hal Koch nok spille en rolle i kulturdebatten, men det betyder ikke, at man skal drømme sig tilbage til tiden før 2001, siger han.

”Blandt nogle mennesker, der læser Politiken og Kristeligt Dagblad og ser DR 2, som er kritiske over for djøfisering, konkurrencestat og den politiske debatkultur, kan Hal Koch og hele den grundtvigske tradition godt blive en samlande faktor. Men det rokker ikke ved den fundamentale rådvildhed, som

præger både dansk og international politik. Magthaverne mangler simpelthen svar på alt fra flygtningesituationen, Mellemøsten og EU’s opbygning til velfærd, vækst og klima,” siger Clement Kjersgaard.

Derfor er han heller ikke optimist på den demokratiske offentligheds vegne. Og han advarer samtidig imod at tro, at Hal Kochs samtale-demokrati kan løse demokratiets aktuelle problemer.

”Hvis man bruger Hal Koch til at påstå, at samtalen i sig selv opløser problemerne

eller modsætningsforholdene, er man naiv. Så sætter man form – den måde, vi taler sammen på – over indholdet – det, der skiller os. Men det er rigtigt, at vi mangler værktøjerne til at håndtere de enorme modsætninger, der præger tiden og dermed debatten. Det bedste, der kan ske er, at folk begynder at stole mere på sig selv og dere egen dømmekraft, og at politikerne holder op med at tale ned til vælgerne. Begge dele ville Hal Koch i øvrigt også mene,” siger Clement Kjersgaard.

HAL KOCH

► **Hans Harald Koch** (1904-1963) var grundtvigsk teolog. Han voksede op i et hjem præget af præstegårdskultur, med sans for historie, samfundsdebat, kulturkritik og socialisme. Han blev professor i nordisk kirkehistorie i 1936, men engagerede sig også løbende i samfundsdebatten, ikke mindst med sine udfordrende Nato-generalsekretær i kølvandet på Anden Verdenskrig.

Hal Kochs demokrati-ideal kan vise vej i nutidens kriser

I år er det 75 år siden, at den danske teolog, kirkehistoriker, demokratitænkere og debattør Hal Koch holdt en række berømte forelæsninger om demokrati. Hans idéer om samtaledemokrati og medborgerskab er stadig brugbare, når vi skal håndtere flygtningekrisen og forme fremtidens folkeskole

AF **MALENE FENGER-GRØNDAHL**
ide@k.dk

I efteråret 1940 holdt teolog, kirkehistoriker og debattør Hal Koch (1904-1963) en forelæsningsrække om demokrati på Københavns Universitet, de såkaldte Grundtvig-forelæsninger. De otte foredrag blev holdt onsdage klokken 16 i det historiske auditorium Anneks A i Studiestræde, og auditoriet var proppet. Der var mindst 500 mennesker og langtfra siddepladser nok: ”Folk stod som sild i tønde langs begge sider, og omkring katederet fylkedes de unge kvindelige og mandlige studerende så tæt, at professoren havde svært ved at bane sig vej,” rapporterede Berlingske Tidende.

I løbet af efteråret er 75-årsjubilæet for Hal Kochs forelæsninger blevet markeret med mange arrangementer. Initiativtager til et af dem, en forelæsningsrække, er Jonas Norgaard Mortensen, der også er aktiv i tænketanken Cura og daglig leder af Institut for Relationspsykologi. Han mener da også, at der stadig er god grund til at lytte til Hal Koch. For ikke blot udgør hans forelæsninger i 1940 – under indtryk af Besættelsen og de krav om handling, den nye situation stillede til danskerne – ”en milepæl i dansk demokratihistorie”. Hal Kochs tanker om demokrati er stadig brugbare – også når det kommer til aktuelle udfordringer: ”Demokratiet ligger ikke i generne, fordi vi tilfældigvis er født i dette lille hjørne af verden. Og ligesom demokrati ikke blot er en styreform, der kan sikres af systemer, er det danske velfærdssamfund en livsform, som heller ikke kan sikres af systemer. Hverken markedssystemer eller statens systemer. I de seneste årtier har vi levet i den fatale vildfarelse. Vi må indse, at demokrati og velfærd er personer i relationer, der engagerer sig i samtale og medborgerskab, og det kan Hal Koch minde os om,” siger Jonas Norgaard Mortensen, der er forfatter til flere bøger om velfærdstatens værdier og menneskesyn.

Også andre forskere og debattører betoner Hal Kochs aktualitet. Det gælder blandt andre professor emeritus Ove Korsgaard fra Institut for Uddannelse og Pædagogik på Aarhus Universitet.

”I samtiden fik Hal Koch klart størst betydning på grund af sin indsats i Dansk Ungdomssamvirke, hvor han blev valgt til formand og derefter undsagde den formålsparagraf, der netop var blevet vedtaget. Han opponerede imod idéen om, at det danske demokrati skulle sikres gennem kulturel oprustning. I

stedet mente han, at det var politisk oprustning, der skulle til. Det var et meget kontroversielt synspunkt, men han lykkedes med at vinde tilslutning til det, og det er derfra, vi i dag har kernen i vores idé om medborgerskab som et tilhørsforhold til et politisk fællesskab – men i en meget bred forstand af politisk,” siger Ove Korsgaard.

Hal Kochs baggrund var ikke, som man måske kunne tro, samfundsvidenskabelig eller filosofisk i snæver forstand. Han var uddannet teolog og havde specialiseret sig i kirkehistorie. I 1937 blev han ansat som professor i kirkehistorie ved Københavns Universitet og forskede i oldkirken og i 1800-tallets danske kirkehistorie. Men det er især som debattør og demokrati-tænkere, Hal Koch bliver husket. Han blev for alvor kendt i brede kredse i forbindelse med sine såkaldte Grundtvig-forelæsninger i efteråret 1940. Senere blev han valgt som formand for Dansk Ungdoms-samvirke, og hans virke her blev stærkt influeret af en intens brevveksling med venen og teologen K.E. Løgstrup.

I 1945 udkom bogen ”Hvad er demokrati?”, hvorfra den berømte sentens stammer, at ”demokrati er samtale”. Mere præcist lød Hal Kochs udredning sådan:

”Demokratiet kan ikke sikres – netop fordi det ikke er et system, der skal gennemføres, men en livsform, der skal tilægnes. Det drejer sig om et sindelag, der skal bibringes hvert nyt slægtsled. Derfor er det folkelige oplysnings- og opdragelsesarbejde nerven i demokratiet.”

I tråd hermed blev han forstander for Krogerup Højskole, hvor han i praksis forsøgte at danne ungdommen til at engagere sig i fællesskabet.

Hal Koch byggede videre på den amerikanske filosof John Deweys værk ”Uddannelse og demokrati” fra 1916, hvori han fastslog, at ”et demokrati er mere end en styreform – det er primært en form for liv i forening med andre, en fælles kommunikativ erfaring”.

Dewey opfattede uddannelse primært som en social proces, der bidrager til at udvikle en demokratisk livsform, og Hal Koch opfattede også uddannelse som en væsentlig arena for at skabe demokratisk sindelag i hver ny generation.

For eftertiden kom Hal Koch især til at stå som eksponent for en demokratiopfattelse og et demokrati-ideal, der lagde vægt på processen og indholdet – demokrati som livsform – i modsætning til den mere formalistiske, institutionelle forståelse af demokrati med vægt på valghandling, personificeret ved juristen Alf

►► **Jeg kunne godt have tænkt mig at høre, hvad Hal Koch ville sige om krisen i EU eller om, hvordan vi skaber en reel samtale med de mest lukkede, fundamentalistiske miljøer i Danmark, både inden for det kirkelige miljø og blandt muslimske indvandrere.**

SØREN HEIN RASMUSSEN, HISTORIKER

Ross, Hal Kochs samtidige. Men det er en falsk modsætning, mener historiker Søren Hein Rasmussen:

”Deres interessefelter var blot forskellige. Hal Koch lagde vægt på, at demokrati er en aldrig afsluttet samtale. Samtalen kan ikke lukkes ned af flertallet med henvisning til et valgresultat. Han hvilede på en erkendelsesteoretisk tanke i tråd med den sokratiske om, at vi bliver klogere af at lytte til hinanden, og det er yderst relevant i dag. Vi kan blot se, hvordan EU-politikere forsøger at score indenrigspolitiske point på flygtningekrisen i stedet for reelt at lytte til hinanden og søge en holdbar løsning,” siger han.

Søren Hein Rasmussen har især beskæftiget sig med den demokratidebat, der fandt sted i Danmark umiddelbart efter Anden Verdenskrigs afslutning, og som både Koch og Ross deltog i. Han påpeger, at de begge var optaget af lighedstanken, og Hal Koch roste det sovjetiske system for at sikre lige adgang til uddannelse.

”Han var naturligvis ikke tilhænger af kommunisme som system, men for ham var det oplagt, at fundamentet for demokratisk deltagelse var at have adgang til uddannelse og indsigt og andre materielle ressourcer. Det er ikke så moderne at tale om i dag, men lighed kunne være noget, vi igen skulle fokusere på,” vurderer Hein Rasmussen.

Professor emeritus Ove Korsgaard mener, at Hal Kochs tanker har haft stor betydning for den udvikling, der gav større adgang til uddannelsessystemet fra krigens afslutning og op til 1970’erne. Fra dette årti har Hal Kochs tanker om demokrati ifølge Ove Korsgaard sat deres præg på den måde, forholdet mellem lærer og elev har udviklet sig på, og de har også haft indflydelse på det, der siden lidt nedladende er blevet kaldt ”rundkreds-pædagogik”. Men

i dag er hans relevans størst, når det kommer til udfordringen med det multikulturelle samfund og ideen om medborgerskab, vurderer Ove Korsgaard:

”Her har Hal Koch noget væsentligt at sige, fordi han så klart lægger afstand til idéen om, at en homogen kultur er nødvendig for at udvikle og bevare et demokratisk samfund. Det væsentlige er ifølge Hal Koch, at vi har en identitet som medborgere og føler os forpligtet på at deltage i det politiske fællesskab.”

I 1942 udkom bogen ”Dagen og vejen”, hvori Hal Koch skriver:

”Går man i dybden med det kulturelle, viser det sig, at ’det kulturelle samlere ikke, det adskiller’. Og sådan skal det være. Der er stor forskel på den kultur, som en bondekone fra Vestjylland og en advokatfrue i Hellerup lever i. Det fælles er at finde et andet sted: ’det, der dybest set binder os sammen, er det politiske’.”

Eksemplet taler lige ind i nutidens Danmark, mener Ove Korsgaard.

”I dag kan du spørge, hvad vi har til fælles med indvandrerkvinden i Gellerup. Hvordan kan vi fungere sammen? Men her vil Hal Koch sige, at det fælles skal søges i den fælles identitet som medborgere i Danmark – uanset etnicitet, religion og kultur,” siger Ove Korsgaard.

Han mener, at Hal Koch ville se kritisk på den drejning, dansk uddannelses- og skolepolitik har taget, fordi der lægges mindre vægt på dannelse i bred forstand. Hal Koch ville, vurderer Ove Korsgaard, opfatte det sprog, der bruges i den pædagogiske debat som ”pseudovidenskabeligt”.

Historiker Søren Hein Rasmussen mener på sin side, at det med Hal Kochs idéer i baghovedet virker problematisk med de mange private skoler og friskoler, hvor eleverne fordeles efter særinteresser.

”Det bremser den samtale på tværs af sociale, kulturelle og etniske grupper, som Hal Koch anså for central, og jeg finder egentlig den udvikling bekymrende,” siger han.

Hal Koch tænkte og talte i en tid, hvor demokratiet blev tænkt inden for en nationalstatslig ramme, og selvom han i de sidste år af sit liv var meget optaget af internationale forhold, kan man naturligvis ikke i hans breve og bøger finde noget om EU, flygtningekrisen eller krigene i Mellemøsten. Alligevel mener Ove Korsgaard og Søren Hein Rasmussen godt, at man kan bruge Hal Kochs tanker til at kaste kritisk lys på nutidig udenrigspolitik.

”Idéen om at indføre demokrati i Mellemøsten ved at fokusere på at

gennemføre valg og sikre formelle procedurer er ikke i tråd med Hal Koch, og situationen i Mellemøsten viser, at han havde ret, når han afviste den snævre, formalistiske forståelse af demokrati,” mener Ove Korsgaard, der fortsætter:

”I forhold til EU ville han formodentlig pege på, at det ikke er nok at skabe et politisk-juridisk system, der fungerer i overfladisk forstand. Der skal være en identitetsmæssig opbakning i befolkningerne, og hvad det angår, står EU stadig svagt. Det ser vi for eksempel i forhold til flygtningekrisen,” siger han.

I tråd hermed peger Søren Hein Ramussen på, at EU langtfra lever op til Hal Kochs ideal om, at demokratiet skabes og vedligeholdes gennem ligeværdig samtale, hvor der er nærhed mellem beslutningstagere og offentlighed.

”Der står EU over for en kæmpe udfordring, og det er ikke lige til at se, hvordan Hal Kochs ideal kan realiseres i forhold til en så stor og sammensat størrelse som EU,” siger han.

Men selvom Hal Kochs idealer ikke umiddelbart kan overføres, er der ingen grund til at afvise ham som foreldet eller naiv, mener Søren Hein Rasmussen.

”Vi bør bestræbe os på at realisere hans ideal for demokratiet. Spørgsmålet er bare hvordan. Jeg kunne godt have tænkt mig at høre, hvad Hal Koch ville sige om krisen i EU eller om, hvordan vi skaber en reel samtale med de mest lukkede, fundamentalistiske miljøer i Danmark, både inden for det kirkelige miljø og blandt muslimske indvandre-re.”

Jonas Norgaard Mortensen tør godt vove at give konkrete bud på initiativer i Hal Kochs ånd:

”Hvis vi virkelig ønsker at bevare den danske model med en høj grad af foreningsliv, tillid og medborgerskab, kunne vi for eksempel sætte medborgerskab på skoleskemaet, støtte foreningsliv og frivillighed massivt, sende alle nydanskere et halvt år på højskole, opprioritere public service i medierne og indføre en national fri(villig)dag for medborgerskab og folkeoplysning. Vi kunne også konsekvensvurdere alle love for, om de fremmer relationer i civilsamfundet eller kvæler dem, og vi kunne indføre tre måneders bergertjeneste for unge som alternativ til militærtjeneste, så de i stedet for at lære at skyde lærer at være medborgere i et levende demokrati.”

▼ Hal Koch holdt en række meget berømte forelæsninger om demokrati. Hans ideal om det samtalende demokrati har fået kritik for at være for meget ”rundkreds-pædagogik” af Anders Fogh Rasmussen, tidligere Nato-generalsekretær og statsminister. – Foto: Scanpix.

